

Жамоатчилик назоратининг хориж тажрибасини Ўзбекистонда қўллаш имкониятлари

Васила Шавкатовна Нуритдинова
vasilanuritdinova@gmail.com
ТМИ

Аннотация: Ушбу мақола молиявий назоратнинг бугунги кундаги замонавий тури бўлмиш жамоатчилик назоратини ташкил этиш ҳақида бўлиб, унда жамоатчилик назоратини ташкил этиш ҳамда амалга ошириш соҳасидаги муносабатлар ўрганилган. Жамоатчилик назоратининг хориж тажрибасини Ўзбекистонда қўллаш имкониятлари кўриб чиқилган.

Калит сўзлар: жамоатчилик назорати, фуқаролик жамият, жамоатчилик иштироки, жамоатчилик кенгаши, жамоатчилик ташкилий тузилмалари, нодавлат нотижорат ташкилотлари

Possibilities of applying foreign experience of public control in Uzbekistan

Vasila Shavkatovna Nuritdinova
vasilanuritdinova@gmail.com
TFI

Abstract: This article is about the organization of public control, which is today's modern type of financial control, in which relations in the field of organization and implementation of public control are studied. Possibilities of applying foreign experience of public control in Uzbekistan are considered.

Keywords: public control, legislative community, National Association, Community Council, public organization, unprepared representative-organizer structures

Бугунги иқтисодий ислохотлар шароитида Ўзбекистонда жамоатчилик назорати шакллари, таъсирчан механизмлари, фуқароларнинг жамият ва давлат ҳаётидаги фаол иштироки ривожланиб келмоқда.

Ўзбекистан Республикаси ҳукумати давлат ҳокимияти ва бошқаруви органларининг фуқаролар ва жамоатчилик билан алоқаларини тубдан яхшилаш, улар фаолиятини очик, шаффоф ва ошқора ташкил этиш ҳамда улар устидан кучли жамоатчилик назорати ўрнатишни таъминлаш давлат қурилиши ва

бошқаруви асосларини янада демократлаштиришнинг устувор йўналишларидан бири сифатида қайд этади.

Ўзбекистан Республикаси Президенти Ш.Мирзиёевнинг «Халқ давлат органларига эмас, давлат органлари халққа хизмат қилиши керак» деган концептуал ғоявий ташаббуси 2016 йилдан сўнг бошланган давлат бошқаруви тизимини ислоҳ қилиш, давлат хизматининг ташкилий-ҳуқуқий асосларини ривожлантириш, давлат хизматлари сифати ва самарасини ошириш, жамоатчилик назорати механизмларини амалда татбиқ этиш, фуқаролик жамияти институтлари ҳамда оммавий ахборот воситалари родини кучайтиришнинг асосий стратегик йўналишларини белгилаб берди.

Жамоатчилик назорати - жамиятда қонун устуворлигини таъминлаш учун зарур ўта муҳим амалиёт саналади. Уни фуқаролар, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, шунингдек, қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда рўйхатга олинган нодавлат ноижорат ташкилотлари, оммавий ахборот воситалари қонунчилик доирасида давлат ҳокимияти ва бошқарув органлари ҳамда нодавлат ташкилотлар фаолияти устидан амалга оширади.

Кучли фуқаролик жамиятининг ўзига хос хусусиятларидан бири бу барча соҳаларда жамоатчилик назоратининг ўрнатилганидир. Бу мамлакатда демократик тамойилларнинг мустаҳкамланишига хизмат қилади. Негаки, одамлар жамоатчиликка бирлашиб, олиб борилаётган ислоҳотларга ўз таъсирини кўрсатар экан, демократия ҳам шу аснода мустаҳкамлана боради. Жамоатчилик назоратининг аҳамияти ривожланаётган мамлакатлар ҳаётида муҳим ўрин тутади. Шу каби давлатимизда ҳам йилдан-йилга жамоатчилик назорати шаклланиб, ўзининг янги босқичларига кўтариляпти. Бунга кўплаб мисолларни келтиришимиз мумкин. Масалан, бирон давлат идораси, ё хизматчисининг ўз ишини масъулият билан бажармагани устидан фуқаролар жамоатчилик нормалари асосида назорат ўрнатиб, ижобий натижаларга эришилаётганига кўп гувоҳ бўляпмиз.

Охириги йилларда Ўзбекистонда давлат ҳокимияти ва бошқаруви органлари фаолиятида жамоатчиликнинг иштирокини ва назоратини таъминлаш борасида бир нечта норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилинди.

Ўзбекистон Республикасининг “Жамоатчилик назорати тўғрисида» ЎРҚ-474-сон Қонуни, 12.04.2018 йилда қабул қилинган бўлиб, давлат органлари ва муассасалари фаолияти устидан жамоатчилик назоратини ташкил этиш ҳамда амалга ошириш соҳасидаги муносабатларни тартибга солади.

Ўзбекистан Республикасининг Президентининг «Давлат органлари ҳузурида жамоатчилик кенгашлари фаолиятини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида» Қарори 2018 йил 4 июлда қабул қилинди. Қарорда ҳар бир давлат органи, жумладан ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органлар, Қорақалпоғистон

Республикаси Вазирлар Кенгаши, вилоятлар ва Тошкент шаҳар ҳокимликлари хузурида жамоатчилик кенгашини ташкил этиш кўрсатиб ўтилган.

Ўзбекистон Республикаси фуқаролари, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, шунингдек қонун ҳужжатларида белгиланган тартибда рўйхатга олинган нодавлат ноижорат ташкилотлари, оммавий ахборот воситалари жамоатчилик назорати субъектларидир.

Жамоатчилик назоратини жамоатчилик кенгашлари, комиссиялари ва бошқа жамоатчилик ташкилий тузилмалари томонидан ҳам қонун ҳужжатларига мувофиқ амалга оширилиши мумкин.

Хорижий тажриба шуни кўрсатмоқдаки, бугунги кунда давлат органлари очиқлиги ва ҳисобдорлигини таъминлашда самарали воситалардан бири давлат ҳокимияти органлари устидан кучли жамоатчилик назорати ҳисобланади. Жамоатчилик назорати бюджет маблағлари ишлатилиши самарадорлигини ва давлат хизматлари сифатини оширишда, шунингдек коррупцияга қарши курашда муҳим роль ўйнайди. Турли давлатларда жамоатчилик назорати институтлари давлат ҳокимияти ва бошқарув органларининг турли даражаларида ва тегишли мақсадларни кўзлаган ҳолда жорий этилган.

Хитой ва кўпчилик араб давлатларида жамоатчилик назорати элементлари қишлоқлар ва кичик шаҳарлар миқёсида жорий этилган бўлса, Малайзия ва Сингапурда жамоатчилик назорати институтлари жамоатчилик фикрини ўрганиб, ҳокимият органларига етказди. Шунингдек кўпчилик мамлакатларда жамоатчилик назоратини таъминлаш доирасида ахборотга изн бериш, фуқаролар, фуқароларнинг ўзини ўзи бошқариш органлари, нодавлат ноижорат ташкилотлари, оммавий ахборот воситалари, жамоатчилик кенгашлари, комиссиялари ва бошқа жамоатчилик ташкилий тузилмалари томонидан назорат борасида қатор норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилинган.

Хориж тажрибасига кўра, жамоатчиликни биринчи навбатда қизиқтирадиган масала мавжуд-бюджет маблағларининг тақсимооти ва уларнинг қандай сарфланаётганидир.

Ғарбий Европа ва Шимолий Америка давлатларида давлат органлари ва муассасалари фаолияти устидан жамоатчилик назоратини ташкил этиш ҳамда амалга ошириш субъекти бўлган жамоатчилик (маслаҳат) кенгашлари тор доирадаги масалалар юзасидан ташкил этилиши кенгроқ тарқалган. Бу кенгашлар аниқ белгиланган масалалар устидан қўшимча жамоатчилик назорати ўрнатади ва ушбу масалаларда эксперт ва мутахассислар баҳоси ва муҳлати муҳим омил ҳисобланади. Кенг тарқалган шундай жамоатчилик кенгашларидан бири маошлар ва бошқа тўловлар комиссиялари (кенгашлари) ҳисобланиб, бу комиссия маҳаллий ҳокимият органлари ходимларига тўланадиган ойликлар ва бошқа тўлов миқдори бўйича ўз тавсиясини ишлаб чиқади. Бунда ушбу тўловлар

ҳокимият вакилларининг самарали фаолияти учун етарли булиши ва, шунингдек ҳокимият органлари томонидан ортиқча тўловларга йўл қўймаслигига қаратилган.

Собиқ иттифоқ худудидаги мустақил давлатлар амалиётида эса кенг доирадаги, асосан, ҳар бир давлат органи хузурида битта жамоатчилик кенгаши тузилиши ва давлат бошқаруви вертикалини такрорлаган иерархик тизимини кўришимиз мумкин.

Парламент демократияси ривожланган Скандинавия давлатларида жамоатчилик назорати ва жамоатчилик маслаҳат институтлари вакиллик органлари хузурида ривожланганини кўриш мумкин. Хусусан, айти пайтда бутун дунё бўйлаб кенг тарқалган омбудсман амалиётидан ташқари, вакиллик органлари ўтказадиган турли хил мавзудаги эшитувларда жамоатчилик ташкилотлари ва уларнинг фаоллари мунтазам иштирок этади. Парламентларда мунтазам ишлайдиган ва алоҳида масалаларга бағишланган эксперт-маслаҳат кенгашлари тузилган. Шунингдек, 1995 йилдан буён Швецияда ижтимоий аудит амалиёти кенг тарқалган. Ижтимоий аудит илмий тадқиқотлар ва эмпирик асосга эга булган ўрганишлар ҳисобланиб, унинг натижалари кенг оммага эълон қилинади, бу орқали парламентдан ташқари институтлар ҳам назорат функцияларини амалга ошира олади.¹

Европа давлатларида яна бир кенг тарқалган амалиётлардан бири фуқаролар ҳайъатидир (citizens jury). Аслида 1971 йилда АҚШдаги Жефферсон марказида Нед Кросби томонидан ишлаб чиқилган методология асосида ушбу ҳайъатлар маълум миқдорда фуқароларни танлаб олиб (одатда 12-20 киши) аниқ масала юзасидан маълум бир вақт ичида (асосан 2-7 кун ўртасида) муаммони батафсил ўрганиш ва атрофлича муҳокама қилиш орқали бир ечимга келишга йўналтирилади. Бу каби тажриба Германияда режалаштириш хужраси (Planungszelle) дея аталади.²

Россия Федерациясида жамоатчилик назоратини кўриб чиқадиган бўлсак 2014 йил 21 июлда «Россия Федерациясида жамоатчилик назорати асослари» федерал қонуни қабул қилинган. Ушбу қонунда «жамоатчилик назорати» тушунчасига таъриф берилади ва унга кўра: давлат ҳокимияти ва маҳаллий ўз-ўзини бошқариш органлари, давлат ва муниципал ташкилотлар, федерал қонунлар асосида айрим оммавий ваколатларни амалга оширувчи бошқа органлар ва ташкилотлар фаолияти ортидан кузатув, шунингдек улар томонидан чиқарилаётган актлар ва қабул қилинаётган қарорлар устидан жамоатчилик текшируви, таҳлил ва баҳолаши учун жамоатчилик назорати субъектлари

¹ Мировой опыт общественного контроля над деятельностью власти: уроки для России/ Информационноаналитический журнал «Политическое образование», <http://www.lawinrussia.ru/mirovoi-opyt-obshchestvennogokontrolya-nad-deyatelnostyu-vlasti-uroki-dlya-rossii-0>

² https://www.civicus.org/documents/toolkits/PGX_B_Citizens%20JuryFinalWeb.pdf

фаолияти жамоатчилик назорати дейилади. Қонунга мувофиқ, маҳаллий даражадаги жамоатчилик кенгашлари маҳаллий давлат органлари ўз ташаббуси билан ёки умумдавлат ёки федерация субъекти даражасидаги Жамоатчилик палатаси таклифи билан тузилиши мумкин. Бунда жамоатчилик кенгаши аъзолари конкурс асосида тайинланиши ва унда ҳудудий Жамоатчилик палатасини конкурс жараёнлари устидан назорат қилиб туриши кўрсатилган. Жамоатчилик кенгашининг ваколати муддати 3 йилдан кам бўлиши мумкин эмас.

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, чет эл тажрибаси кўрсатишича, маҳаллий демократиянинг асосларини такомиллаштириш, ҳокимият фаолиятида жамоатчилик иштирокини таъминлаш фақатгина юқоридан тушган топшириқ эмас, балки маҳаллий ҳокимият тизимининг асоси ва бош тамойилларидан бирига айланиши муҳим аҳамият касб этади. Ўтказилган сўровномалар маҳаллий ҳокимият ва жамоатчилик вакиллари аҳолининг маҳаллий қарорлар ишлаб чиқишда иштирокидан қониқмаслигини кўрсатди. Шу билан бирга, ушбу иштирокни таъминловчи механизмлар етарлича ишлатилмаяпти. Иккинчи томондан, ҳам аҳоли ҳам ҳокимият вакиллари томонидан ушбу механизмлар номигагина, «қоғозда» ишлатилиши хавфи юқорилиги ҳам таъкидлаб ўтилди. Бу вазиятда, хусусан туман ҳокимликларида жамоатчилик кенгашларини тузишда, мавжуд вазият ва маҳаллий контекст чуқур ўрганилиши, ҳам ҳокимлик ва ҳам жамоатчилик вакилларини малакаси ва тушунчалари ошириб борилиши, шунингдек юқори даражада (масалан, вилоят ҳокимликлари ва республика органлари томонидан) қўллаб-қувватлаш заруриятини туғдиради.

Жамоатчилик назорати ва фуқароларнинг маҳаллий ҳокимиятдаги иштироки масалалари миллий қонунчиликда асосан тамойиллар даражасида қолгани ва амалиётда жамоатчилик назоратининг турли хил механизмларини амалга ошириш тартиби тўлиқ ишлаб чиқилмаганини кўриш мумкин. Бу борада ҳам қонунчиликка қатор ўзгартиришлар ва янгиликлар таклиф этилмоқда. Шу билан биргаликда, институционал ўзгаришлар учун «муваффақиятли мисол»ларнинг бўлиши ва улардан кенг фойдаланиш, тарқатиш жараёнини ташкил этиш муҳим ҳисобланади.

Ҳозирги кунда фаолият олиб бораётган хорижий жамоатчилик кенгашлари тажрибасини чуқур ўрганиш ва бу тажриба асосида, маҳаллий контекстдан келиб чиққан ҳолда, намунавий жамоатчилик кенгашлари фаолиятини ташкил этиш муҳим аҳамият касб этмоқда.

Фойдаланилган адабиётлар

1. Ўзбекистон Республикасининг “Жамоатчилик назорати тўғрисида» ЎРҚ-474-сон Қонуни, 12.04.2018 йил

2. Ўзбекистан Республикасининг Президентининг «Давлат органлари ҳузурида жамоатчилик кенгашлари фаолиятини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида» Қарори 2018 йил 4 июль
3. Мировой опыт общественного контроля над деятельностью власти: уроки для России/ Информационно аналитический журнал «Политическое образование»
4. Маҳаллий ижро ҳокимияти фаолиятида жамоатчилик маслаҳат кенгашлари, таҳлилий ҳисобот, 2021йил
5. Jumaniyozov, I. T. (2021). The Progressive Foreign Experiments in the Activity of Sovereign Wealth Funds. *Annals of the Romanian Society for Cell Biology*, 109-116.
6. Jumaniyozov, I. (2018). Impact of Development Finance Institutions on Economic Growth: Implications for Reconstruction and Development Fund of Uzbekistan. *International Journal of Management Science and Business Administration*, 4(2), 84-88.
7. Jumaniyozov, I. (2020). ISSUES OF ENSURING THE TRANSPARENCY OF SOVEREIGN WEALTH FUNDS. *International Finance and Accounting*, 2020(5), 1.
8. Jumaniyozov, I. (2020). FOREIGN EXPERIENCE IN THE ACTIVITIES OF SOVEREIGN FUNDS. *International Finance and Accounting*, 2020(2), 1.
9. Jumaniyozov, I. T. (2021). Transparency Is A Key Indicator Of The Activity Of Sovereign Wealth Funds. *The American Journal of Management and Economics Innovations*, 3(05), 30-37.
10. Мировой опыт общественного контроля над деятельностью власти: уроки для России/ Информационноаналитический журнал «Политическое образование», <http://www.lawinrussia.ru/mirovoi-opyt-obshchestvennogokontrolya-nad-deyatelnostyu-vlasti-uroki-dlya-rossii-0>
11. Жуманиязов, И. Т. (2016). Основные задачи Фонда реконструкции и развития Республики Узбекистан. *Наука, образование и культура*, (7 (10)), 27-28.
12. Жуманиязов, И. Т. (2016). Направления использования средств Фонда реконструкции и развития Республики Узбекистан. *Economics*, (7 (16)), 28-29.
13. Jumaniyozov, I. T. (2022). O'zbekistonda davlat moliya tizimidagi islohotlar va rivojlantirish istiqbollari. *Science and Education*, 3(5), 1637-1645.
14. Inomjon Turaevich Jumaniyozov, & Bexruz Hazratov (2022). Foreign experience in the development of special economic zones in Uzbekistan. *Science and Education*, 3 (5), 1628-1636.
15. Jumaniyozov Inomjon Turaevich, & Juraev Maqsud Annaqulovich (2022). Korxonalarda moliyaviy qarorlar qabul qilish va risklarni baholash usullari. *Science and Education*, 3 (5), 1646-1654.

16. Jumaniyazov, I. T. (2019). The impact of Uzbekistan Reconstruction and development fund's expenditure on GDP growth. Science, research, development № 16. Monografiya pokonferencyjna.

17. Jumaniyazov, I., & Xaydarov, A. (2023). The importance of social insurance in social protection. Science and Education, 4(1), 1033–1043. Retrieved from <https://openscience.uz/index.php/sciedu/article/view/4941>